

*Sladana Dragišić-Labaš**

Filozofski fakultet, Univerzitet u Beogradu

PARTNERSKO NASILJE, TRADICIONALNI STAVOVI I UPOTREBA ALKOHOLA U SRBIJI¹

Apstrakt: U radu se bavimo razmatranjem povezanosti upotrebe alkohola (od strane nasilnika) i tradicionalnih porodičnih stavova (žrtava) sa partnerskim nasiljem. Partnersko nasilje može da se razume kao način *učvršćivanja* i očuvanja moći nad ženama. Stoga je feministički pristup važan za objašnjenje ovog ozbiljnog društvenog problema. Prema feminističkim teorijama, fizička sila služi za uspostavljanje kontrole i smatra se najvažnijim muškim resursom moći, a posebno u patrijarhalnim društvima. Moć se razume kao strukturno uslovljena i podržavana. Vekovima unazad, pristup kafani i konzumacija alkohola, takođe su bili dozvoljeni samo muškarcima. Dakle, alkohol kao i fizička sila su *najvažniji resursi muške moći*, a posebno zato što se nasilje uz upotrebu alkohola više opravdavalo, a u privatnom prostoru skoro i podrazumevalo. Tradicionalni porodični stavovi dodatno podržavaju ovakvo ponašanje i sprečavaju žrtve da nasilnike prijave. Istraživanje o zlostavljanju nad ženama je sprovedeno na uzorku od 2.406 ispitanica starosti od 18 do 75 godina. Izdvojen je poduzorak porodica u kojima postoji problem sa alkoholom (211) i vršeno je poređenje sa uzorkom bez ovog problema (2.195). Dobijeni rezultati potvrđuju značajnu povezanost partnerskog nasilja sa upotrebom alkohola od strane nasilnika i veoma retkim prijavljivanjem zlostavljanja od strane žrtava koje podržavaju tradicionalne stavove. Muškarci nasilnici, koji konzumiraju alkohol, i žene žrtve tradicionalno socijalizovane, zajedno održavaju disfunkcionalnu bračnu dijadu.

Cljučne reči: partnersko nasilje, upotreba alkohola, tradicionalni stavovi, feministički pristup.

UVOD

Moć se smatra centralnom kategorijom u interpersonalnim odnosima, u kojima je prisutan nosilac moći na jednoj strani i „targetirana” osoba na drugoj. U interpersonalnim relacijama ljudi koriste različite vrste moći, a prema Frenču i

* Redovni profesor, sladjadl@yahoo.com .

1 Rad je nastao kao deo istraživačkog projekta *Izazovi nove društvene integracije u Srbiji – koncepti i akteri* (ev. broj 179035), koje podržava Ministarstvo nauke, prosvete i tehnološkog razvoja.

Ravenu postoji šest tipova moći: nagradna, referentna, legitimna, ekspertska, informaciona, prisilna.² Prema feminističkoj teoriji strukturnog ugnjetavanja, interakcije su istorijske i uvek zasnovane na odnosima moći, jer neke društvene grupe iskorišćavaju, potčinjavaju i ugnjetavaju druge društvene grupe. Taj proces je omogućen upotrebom mehanizama određenih društvenih struktura, kao što su patrijarhat, kapitalizam, rasizam, heteroseksualnost...³

Moć se, prema svim feminističkim teorijama, smatra centralnom kategorijom u odnosu muškaraca i žena. Ukazuje se na postojanje dve vrste moći. Moć „iznad” drugih, koja je izražena u sposobnosti da se druge osobe (žene) prisile da čine stvari koje ne žele, u stvari prema prethodno navedenim autorima⁴ prisilna moć *nosioca moći* je najsnažnija forma moći usmerena prema *targetiranoj* osobi i moć „za”, koja uključuje dobijanje određenih stvari bez upotrebe prisile. Prisilnu moć, a najviše u tradicionalnim društvima, poseduju muškarci, a najčešće se ova vrsta moći vezuje za seksualnu viktimizaciju žena. Za uspostavljanje kontrole, muškarci poseduju najvažniji resurs moći – fizičku silu.

Gradenje moći počinje u ranom detinjstvu kada se kroz učenje različitih socijalnih uloga, a karakterističnih za određenu sociokulturnu sredinu, ponašanje dečaka i devojčica usmerava ka različitim aktivnostima i emocijama. Ženski identitet se, pre svega, povezuje sa materinstvom i brakom, pa se male devojčice „pripremaju” za „ulogu majke” (igrajući se lutkama). Potom se kada odrastu od njih očekuje da tu ulogu i realizuju (*materinski mandat*).⁵ „Uloga majke” je centralna rodna uloga koju karakterišu odgovornost, briga i posvećenost deci. Sledeća važna uloga je „uloga supruge” (*bračni mandat*) koja je povezana sa obavljanjem svih kućnih poslova i preuzimanjem odgovornosti za domaćinstvo. Za razliku od žena, muški identitet nije čvrsto povezan sa brakom i oćinstvom, a u *suprotnosti* je sa femininim karakteristikama, koje uključuju npr. vulnerabilnost. Brannon⁶ daje četiri kategorije muških rodnih normi: uspeh, status, dobar izgled; pouzdanost, samopouzdanje,

2 Moć da se od drugih osoba dobije nagrada podrazumeva da te osobe poseduju određene konkretne (novac...) i lične (druželjubivost, osećajnost...) resurse koji su nosiocu moći važni i potrebni, a koji oni dobijaju bez otpora *targetiranih* osoba. Referentna moć podrazumeva da je nosilac moći omiljen, obožavan od strane *targetirane* osobe, tako da „prvi”, ali i „drugi” uživaju u ovakvom odnosu. Legitimnu moć poseduje osoba zahvaljujući socijalnoj poziciji na kojoj se nalazi, i koja se vezuje za autoritet (lekari, policajci, profesori...). Ekspertsku moć poseduju ljudi sa znanjem iz određene oblasti, te je nosiocu moći znanje *targetirane* osobe potrebno, ali u ovom odnosu postoji slaganje između učesnika. Informacionu moć poseduju osobe upućene u određene informacije, a koje su drugima potrebne. Moć da se drugi prisile da čine ono što nosilac moći želi smatra se najsnažnijom formom moći, jer *targetirana* osoba to ne želi, niti bi činila da nije prisiljena. French, Raven /1959, 1965/ prema: J. Doyle, M. Paludi /1995/: *Sex and Gender, The Human Experience*, Madison, Wisconsin: Brown and Benchmark, pp. 149–150.

3 Dž. Ricer /2012/: *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*, Beograd, p. 318.

4 French, Raven /1959, 1965/ prema: J. Doyle, M. Paludi: *op. cit.*, p. 149.

5 Uloga majke je kod žena centralna i primarna, dok je kod muškaraca deo „standardnog paketa” koji sadrži karijeru, dom, brak i decu. Townsed /2002/, Miller /2010/ prema: D. Stanojević /2018/: *Novo oćinstvo u Srbiji, Sociološka studija o praksama i identitetima roditelja*, Beograd, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.

6 Brannon prema: J. Doyle, M. Paludi: *op. cit.*, pp. 95–97.

žilavost; agresivnost, odvažnost, snaga; seksualnost izražena kroz inicijativu i kontrolu seksualnog odnosa⁷.

Prema teoriji socijalnog učenja, modeli ponašanja, pa i nasilje uz upotrebu alkohola se uči, i to najčešće u porodici⁸. Tako se poruke o upotrebi alkohola i nasilju mogu transgeneracijski da prenose. Transgeneracijski se prenose modeli ponašanja nasilnika, ali se može preneti i model ponašanja žrtve (prenos nasilja i prenos viktimizacije). Deca uče da je nasilje dozvoljeno i prihvatljivo kao način rešavanja problema između partnera ili roditelja i dece, ali da je normalno i trpeti nasilje.⁹ Ovakve modele jedan broj dece može kasnije u toku života da primenjuje.¹⁰

Moć muškaraca generalno, kao i prisilna, potiče prema feminističkim teorijama rodne nejednakosti, iz nejednakog položaja muškaraca i žena u društvu, tj. iz organizacije društva ili uskraćenosti strukturnih resursa ženama. Muškarci imaju interes da održavaju dominaciju nad ženama jer im to omogućava (prema teorijama rodnog ugnjetavanja) da iskorišćavaju, potčinjavaju i ugnjetavaju „targetirane osobe” (žene). Obrazac rodnog ugnjetavanja je ugrađen u „najdublju strukturu društvene organizacije” tj. patrijarhat¹¹. Patrijarhat se uspostavlja (prema radikalnim feminističkim teorijama) fizičkom silom muškaraca, koji stoji u njegovoj osnovi i ispoljava kako u grupnim, tako i ličnim relacijama, a potom održava drugim resursima moći (ekonomskim, pravnim, emocionalnim...). Žene su nazvane „kontrolisanim saputnicima” čija je uloga da „osnažuju uverenje muškaraca o njihovoj središnjoj društvenoj figuri”¹².

Dakle, dostupnost resursa (materijalni, društveni ugled, moć...) ženama, koje već poseduju muškarci, dovela bi do promena. Ovakve, egalitarnije društvene strukture bi omogućile samoostvarenje i ženama. Liberalni feminizam ukazuje na važnost principa univerzalnosti – što važi za muškarce, mora da važi i za žene. Jednake šanse (obrazovne i ekonomske), odgovornosti (raspodela kućnih obaveza) i uklanjanje seksističkih sadržaja iz institucija i masovnih medija.¹³

7 J. Doyle, M. Paludi: *ibid.*, pp. 62–63.

8 S. Galvani /2004/: Responsible disinhibition: Alcohol, men and violence to women, *Addiction Research and Theory* 12, 4, pp. 357–371.

9 Često se odgovornost za nasilno ponašanje nad ženama „prenosi na alkohol” te se nasilje na taj način opravdava i minimizira. Opravdanje se nalazi u *dejstvu alkohola* na činjenje dela. Na primer u literaturi stoji da alkohol smanjuje socijalne inhibicije (on je u stvari dezinhibitor) za agresivne postupke i devijantna ponašanja. Takođe, alkohol ometa kognitivnu obradu podataka i dovodi do netačne i loše procene situacija. Količina i učestalost upotrebe alkohola su u pozitivnoj korelaciji sa nasilnim ponašanjem. I. Salloum, D. Daley, M. Thase /2000/: *Male Depression, Alcoholism and Violence*, London, Martin Dunitz. U stvari, alkohol pomaže da se nasilje češće sprovedi, a sve u cilju uspostavljanja moći i kontrole nad žrtvom.

10 Isto se i model upotrebe alkohola usvaja u porodici i može da se održava kroz generacije. Iz genograma često saznajemo o prenosu alkoholizma kroz više generacija. Takođe se često u praksi susrećemo i sa prenosom nasilja uz alkoholizam.

11 Dž. Ricer: *op. cit.*, p. 310.

12 Dž. Ricer: *ibid.*, p. 316.

13 Dž. Ricer: *ibid.*, p. 309.

Važan doprinos feminističkih teorija kriminologiji sastoji se u promeni verovanja u „prirodne razlike između muškaraca i žena” i podstreku za proučavanje pola u razumevanju zločina i nastanku kritičkih studija o muškosti. Smatramo da žene nisu značajno manje agresivne od muškaraca, ali da fizičko nasilje žena nad muškarcima nije podržano od strane društva. Utvrđeno je da muškarci „imaju monopol” u vršenju organizovanog i korporacijskog kriminaliteta¹⁴ (dodali bismo i fizičkog nasilja nad ženama).

Mezeršmitova teorija strukturne akcije ukazuje da se ponašanje u skladu sa polom odvija pod uticajem socijalno-strukturnih sputavanja i usmeravanja. Tako da se pol shvata kao „strukturna akcija” (ljudske aktivnosti se odvijaju pod specifičnim socijalno-strukturnim ograničenjima).¹⁵

U kriminološkoj literaturi nailazimo i na brojne podatke o povezanosti upotrebe alkohola sa nasilničkim delima danas, dok je potreba za stvaranjem baze podataka o istoriji nasilničkog kriminaliteta nastala još 60tih i 70tih godina prošlog veka, kada je broj ovih dela počeo snažno da raste u Zapadnim zemljama.¹⁶

Primećene su razlike u korelacijama između upotrebe alkohola i kriminalnog ponašanja osoba pod dejstvom alkohola.

U pitanju su:

- vrste kažnjivih dela (povezanost je najviša kod najtežih nasilničkih zločina – ubistava, silovanja, teških telesnih povreda i nasilja u porodici)
- vrste pića (najviša povezanost je sa pivom)
- geografsko područje (u Rusiji je najviša povezanost, dok je u nordijskim zemljama viša u odnosu na zemlje na jugu Evrope)
- pol (viša je kod muškaraca nego kod žena).¹⁷

1. CILJ I METOD ISTRAŽIVANJA

Ovim istraživanjem smo želeli da dođemo do podataka o: 1. povezanosti upotrebe alkohola i partnerskog nasilja; 2. povezanosti tradicionalnih stavova o partnerstvu i porodici (rodnoj podeli uloga i društveno konstruisanom verovanju o ponašanju partnera) sa tolerisanjem i neprijavlivanjem nasilja.

Pošli smo od sledećih hipoteza:

-
- 14 Ovo je *muški posao*. Muškarci očito imaju „monopol” i u vršenju nasilja nad ženama.
- 15 Prema nekim istraživanjima devojke koje su članice muško-ženskih bandi i ponašaju se „kao muškarci”, nemaju isti status kao dečaci, jer je njihov „maskulinitet” drugačiji i potčinjen muškarcima. Masserschmidt /1993/ prema: Đ. Ignjatović /2009/: *Teorije u kriminologiji*, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, pp. 437–438.
- 16 R. Roth, D. Eckberg, C. Hughes Dayton, K. Wheeler, J. Watkinson, R. Habreman /2008/: The Historical Violence Database A Collaborative Research Project on the History of Violent Crime, Violent Death, and Collective Violence, *Historical Methods*, 41, 2, p. 82.
- 17 Ignjatović /2011/: p. 196. prema: S. Dragišić Labaš, M. Ljubičić /2018/: Zloupotreba alkohola i partnersko nasilje u Srbiji: primeri institucionalne podrške – in: *Pojedinac i grupa u terapiji bolesti zavisnosti* (A. Čekerevac, P. Nastasić, eds), Beograd: Zajednica klubova lečenih alkoholičara Srbije, pp. 92–107.

- partnersko nasilje je češće ukoliko nasilnik konzumira alkohol
- partnersko nasilje češće trpe manje obrazovane i materijalno zavisne žene u ruralnim područjima
- žene koje podržavaju tradicionalne stavove o partnerstvu i porodici ređe prijavljuju nasilje, a čak ga i normalizuju

Istraživanje je rađeno na uzorku koji je bio reprezentativan. Njega je činilo 2.406 žena, starosti od 18 do 75 godina. Formiran je od strane istraživača SeConS – grupe za razvojnu inicijativu¹⁸ koji su koristili dva Upitnika. Jedan je sadržao 26 pitanja o domaćinstvu – demografske i socioekonomske varijable, a drugi, koji se sastojao od 143 pitanja, varijable o nasilju i zdravlju. Uzorak smo podelili na dva poduzorka po kriterijumu prisustvo/odsustvo (zlo)upotrebe alkohola u porodici. Naime, zahvaljujući pitanjima – *Da li neko od ukućana, ili Vaš partner, ima problem sa alkoholom (često ili redovno pije)?*, prepoznali smo dve grupacije porodica. Izdvojile su se porodice u kojima je prisutan problem sa alkoholom (PSPA, N=211) i one u kojima nije prisutan problem sa alkoholom (PBPA, N=2.195). Uzorak porodica u kojima je prisutan problem sa alkoholom je 211.

S obzirom da u Srbiji postoji visok stepen društvene i porodične tolerantnosti na pijenje muškaraca, smatramo da su podatke o pijenju dale samo one ispitanice u čijim je porodicama (ranije i sada) već duže vremena prisutna zavisnost od alkohola, ali nismo imali dovoljno podataka da ovo i dokažemo. Zato se u tekstu najčešće i koristi termin upotreba (konzumacija) i zloupotreba alkohola.

2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

2.1. Sociodemografske karakteristike ispitanica

Žene koje žive u porodicama u kojima je prisutan problem sa alkoholom (PSPA) razlikuju se prema obrazovnoj strukturi, zaposlenosti i oblasti življenja, u odnosu na žene iz porodica u kojima ovog problema nema (PBPA). U PSPA je značajan broj žena sa nepotpunom osnovnom i osnovnom školom, čak 20.4%, dok 15% imaju više i visoko obrazovanje. Među ženama iz porodica sa problemom manje je onih sa visokim obrazovanjem (6.7% prema 14%) u odnosu na žene iz porodica bez problema (66.6% prema 46.6%).¹⁹ Među ženama iz PSPA je veći udeo onih koje materijalni položaj svog domaćinstva ocenjuju veoma nepovoljanim²⁰ (85,2% prema 72.3%) u odnosu na žene iz PBPA.

18 Dobijena je dozvola za korišćenje baze podataka od istraživača SeConS grupe.

19 Prema istraživanju rađenom u Beogradu, žene sa osnovnim i srednjim odrazovanjem su češće žrtve fizičkog i seksualnog nasilja u odnosu na žene sa višim i visokim obrazovanjem. Autonomni ženski centar Beograd i SZO (S. Otašević, ed.) /2005/: *Nasilje u partnerskim odnosima i zdravlje*, Beograd.

20 „Jedva sastavljaju kraj s krajem ili imaju dovoljno samo za osnovne stvari” (formulacije u upitniku).

Partneri, koji imaju problem sa alkoholom u najvećem broju su završili srednje stručne škole (za radnička zanimanja KV i VKV i za tehničare i službenike), dok je najmanji broj sa višim i visokim obrazovanjem.

Oko 40% žena, čiji partneri imaju problem sa alkoholom, su nezaposlene. Muškarci su zaposleni i uglavnom zarađuju više od žena, ali ipak u 25% porodica žene više zarađuju²¹ u odnosu na muškarce. U jednoj četvrtini porodica se dešava da član, uglavnom partner, potroši sav novac, te porodica ostaje tog meseca bez osnovnih potreba.²² Najveći broj porodica u kojima je prisutan problem sa alkoholom žive na selu, potom je zastupljenost raspoređena različito po većim i manjim gradovima, dok je broj PSPA manji nego na selu, ali ipak značajan u užem i širem delu Beograda. Dakle, skoro polovina ispitanica nema dovoljno resursa (obrazovnih, materijalnih) što dodatno učvršćuje tradicionalne rodne uloge i povećava asimetriju.

2.2. Zlostavljanja u porodicama sa i bez problema sa alkoholom

Prema Porodičnom zakonu RS iz 2005., čl. 197 nasilje u porodici se definiše kao „ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice”. Uključuje različite oblike nasilja (pokušaj nanošenja i nanošenje telesnih povreda, prisiljavnje na seksualni odnos, ograničavanje slobode, vređanje...). Mere zaštite (čl.198) koje se primenjuju su, između ostalih, iseljenje iz stana, zabrana približavanja, zabrana pristupa oko mesta stanovanja i rada (žrtve nasilja). Mera zaštite prestaje ukoliko prestanu razlozi zbog kojih je mera bila određena.²³

- 21 U nekim zemljama je primećeno da se partnersko nasilje povezuje, kako sa upotrebom alkohola, tako i sa većom finansijskom moći žena – žrtava u odnosu na njihove muževe. Primer su postsovjetske zemlje i zemlje sa visokom nezaposlenošću. Ovakav nalaz je veoma značajan i valjalo bi ga proveriti i u Srbiji. Međutim, najveći problem je visoka tolerantnost društva prema nasilju nad ženama koja je utiče na veću stopu partnerskog nasilja u, npr. Bangladešu, Indiji, Peruu, Moldaviji i Ukrajini. L. Ismayilova /2015/: Spousal Violence in 5 Transitional Countries: A Population-Based Multilevel Analysis of Individual and Contextual Factors, *American Journal of Public Health*, 105, 11, pp. 12–22.
- 22 Konzumacija alkohola od strane partnera može da bude jedan od načina za smanjenje stresa, ali verujemo da je u ovom slučaju u pitanju zavisnost od alkohola, koja dovodi do ozbiljnih porodičnih, socijalnih, psihičkih i drugih posledica.
- 23 Obavezno lečenje alkoholičara je jedna od 11 mera bezbednosti u Krivičnom zakoniku Republike Srbije, koja se izriče učinocu koji je zavisnik od alkohola i kod koga postoji ozbiljna opasnost da će zbog zavisnosti i dalje vršiti krivična dela. Ukoliko se mera izvršava na slobodi ne može da traje duže od 2 godine. Prema istraživanju (M. Milićević, Lj. Ilijić, N. Vujičić /2019/: Mere bezbednosti medicinskog karaktera: krivičnopravni okvir i problemi u praktičnoj primeni – in: *Kazneno pravo i medicina* (I. Stevanović, N. Vujičić, eds.), Beograd, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, pp. 169–171) raste broj dobijenih mera obaveznog lečenja alkoholičara zbog nasilja u porodici (od 39.2% u toku 2016. na 47.9% u toku 2017), koje je uzrokovano usvajanjem Zakona o sprečavanju nasilja u porodici. Ova mera bezbednosti u praksi, trajala je od 9 dana do 2 godine i 7 meseci. Autori ističu postojanje problema pri proceni zavisnosti od alkohola, te da je jedan broj osuđenih pogrešno procenjen, tj. smešten u kategoriju alkoholičara, a da su u stvari pri činjenju dela bili u alkoholisanom stanju. Ispitanici (psihijatri) su predložili komisijско veštačenje radi otklanjanja grešaka.

Iz perspektive sociološkog pristupa, nasilje je zasnovano na *asimetričnim odnosima moći* i uključuje raznovrsne oblike pretnji i povreda, ugrožava život i dostojanstvo osobe.²⁴ Nasilje se shvata *kao vrsta društvenog odnosa* (sadrži subjekat, objekat akcije i samu akciju) u kome je delanje (ili odsustvo delanja) jednog aktera prema drugom *škodljivo, povređujuće*, jer može direktno ili indirektno da umanja njegove/njene mogućnosti ili spreči ostvarivanje njegovih/njenih potencijala.

Prema istraživanjima partnersko nasilje nad ženama je u velikom procentu prisutno u našoj zemlji. Nažalost, dobijeni podaci nisu *konačna cifra* već je tamna brojka nasilja u partnerskim odnosima veoma visoka. Jedno od njih nalazi da je svaka druga žena viktimizovana psihološkim, a svaka treća fizičkim nasiljem od strane člana porodice, a najčešće od strane (van)bračnog partnera²⁵. Istraživanje rađeno u Vojvodini nalazi da je 35,1% žena viktimizovano u porodici, fizički ili seksualno, dok je 53,6% nasilnika u trenutku činjenja nasilja bilo pod dejstvom alkohola, ali da su u pitanju partneri „koji su stalni, a ne situacioni konzumenti alkohola”.²⁶

Istraživači²⁷ su prepoznali više rizičnih faktora za nasilje: socio-ekonomski položaj (izloženost domaćinstva materijalnoj deprivaciji i siromaštvu), ekonomsku zavisnost žena i vrednosne orijentacije partnera. Ipak, kao posebno rizični faktori su izdvojeni: zavisnost od alkohola i droga i učesće u ratovima 1990-ih nekog od članova porodice.

Najveći broj naših ispitanica iz PSPA ističe da su žrtve psihičkog nasilja (oko 30%), potom ekonomskog (17%), fizičkog (13.2%) i seksualnog (2.4%). Znatno veći broj žena, međutim je doživelo zlostavljanje u odnosu na broj onih koje se smatraju žrtvom ovakvog čina. Na primer, verbalno je zlostavljano 75% ispitanica, fizički oko 50%, oko 30% je doživelo zabranu da izađu iz kuće ili odu u posetu kod rođaka, seksualno 7%. Primećene su velike razlike između porodica sa i bez problema sa alkoholom. U PBPA skoro je četiri puta manje verbalnog nasilja i tri puta manje žena je doživelo zabranu da izađu iz kuće.

Na sledećoj tabeli dati su podaci iz celokupnog uzorka (2.406) o različitim vrstama zlostavljana nad ženama u porodicama u kojima postoji problem sa alkoholom (211) i u onima koje taj problem nemaju (2.195). Nađena je statistički značajna razlika u svim oblicima zlostavljanja.

24 Galtung /1969, 1990/ prema: M. Babović /2010/: *Rodne ekonomske nejednakosti u komparativnoj perspektivi*, Beograd: ISIFF, SeConS, p. 341.

25 Ignjatović /2011/ prema: M. Ljubičić, S. Dragišić Labaš /2016/: Nasilje među partnerima i (zlo) upotreba alkohola: tri studije slučaja –in: *Faramakoterapija bolesti zavisnosti: kritički aspekti* (A. Čekerevac, A. Vujošević, eds.) Beograd, Zajednica klubova lečenih alkoholičara Srbije, pp. 93–111.

26 V. Nikolić-Ristanović, Lj. Stevković /2010/: Karakteristike fizičkog i seksualnog nasilja u porodici – analiza poslednjeg slučaja – in: *Nasilje u porodici u Vojvodini* (V. Nikolić – Ristanović, ed), Novi Sad, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.

27 M. Babović, K. Ginić, O. Vuković /2010/: *Mapiranje porodičnog nasilja prema ženama u Centralnoj Srbiji*, SZRN, Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost.

Tabela 1. Udeo žena koje su izložene različitim oblicima nasilja prema tipu porodice u pogledu prisustva problema sa alkoholom, 2010, Centralna Srbija, u %

	Porodice bez problema sa alkoholom (N=2195) %	Porodice sa problemom sa alkoholom (N=211) %
Udeo žena koje su doživele psihičko nasilje tokom prethodne godine	29.1	59.2
Udeo žena koje su doživele psihičko nasilje tokom života	45.2	85.3
Udeo žena koje su doživele fizičko nasilje tokom prethodne godine	8.7	28.4
Udeo žena koje su doživele fizičko nasilje tokom života	18.5	54.5
Udeo žena koje su doživele seksualno nasilje tokom prethodne godine	0.7	5.7
Udeo žena koje su doživele seksualno nasilje tokom života	2.8	14.2

Hi-kvadrat =80.639, Kramerovo V=0.183, p=0.000

Hi-kvadrat =123.986, Kramerovo V=0.227, p=0.000

Hi-kvadrat =80.231, Kramerovo V=0.183, p=0.000

Hi-kvadrat =147.098, Kramerovo V=0.247, p=0.000

Hi-kvadrat =41.144, Kramerovo V=0.131, p=0.000

Neprihvatanje *postajanja žrtvom* verovatno utiče i na nepreduzimanje mera lične zaštite. Zato se samo 14% ispitanica obraćalo različitim institucijama i organizacijama za pomoć. Najviše žena je navelo sledeće institucije, kojima po njihovom saznanju, mogu da se obrate i dobiju različite vrste pomoći: policija, Centar za socijalni rad, sigurna kuća. Oko 10% žena ne zna kome bi se obratile, dok 4% misli da takve institucije ne postoje. Oko 40% žena koje su trpele nasilje nikada se nisu obraćale policiji. Najviše žena je izjavilo da je policija na njihov poziv došla, porazgovarali su sa njima i otišli, a u samo nekoliko slučajeva odveli napadača u stanicu ili ga smirili. Takođe su, ali u malom broju, podneli krivičnu ili prekršajnu prijavu.²⁸

Šire istraživanje nasilja u porodici, rađeno u sedam zemalja Zapadnog Balkana (Hrvatska, Albanija, BiH, Makedobija, Crna Gora i Srbija), nalazi da se nasilje u različitom broju prijavljuje u ovim zemljama. U Srbiji je policiji prijavljeno samo 16,5% slučajeva nasilja u porodici, dok se Centrima za socijalni rad obratilo 9,6% žrtava, a nevladinim organizacijama za podršku žrtvama 2,4%. Znatno veći broj žena je odbio da učestvuje u istraživanju o prisutnosti nasilja u porodici u Srbiji (38,6%) nego npr. u Makedoniji (5,1%). Ovi podaci mogu da ukažu na nespremnost žena da govore o nasilju u porodici, ali mogu biti i rezultat nižeg nivoa poverenja u institucije u srpskom društvu.²⁹

28 Podaci se odnose na 2010. godinu.

29 V. Nikolić-Ristanović, M. Dokmanović /2006/: *International Standards on Domestic Violence and Their Implementation in the Western Balkans*, Beograd.

2.3. Tradicionalni stavovi i neprijavlivanje nasilja u PSPA

Ispitivanjem stavova žena prema porodičnim ulogama, „prirodnim” podelama karakterističnim za patrijarhalne porodice i odnosa prema deci, želeli smo da saznamo koliko porodica u ovom izdvojenom uzorku (PSPA), kao i u celom uzorku čine one koje se mogu svrstati u tradicionalne.

Oko 60% žena iz PSPA smatra da je prirodnije da ukoliko je jedan supružnik zaposlen, to bude muškarac i da kućni poslovi „prirodno” odgovaraju ženama. Muškarcima su bliskiji javni, a ženama privatni poslovi, misli 30% ispitanica. Sa stavom da „mišljenje žena treba da bude važno isto koliko i mišljenje muškarca” slaže se 53.5% ispitanica, ali 30% potvrđuje da muškarac treba da ima poslednju reč u kući. Više od jedne trećine ispitanica veruje da majke treba više da odlučuju o vaspitanju dece i da više treba nadzirati i štiti devojčice u odnosu na dečake, dok se za telesno kažnjavnije zalaže oko 25% ispitanica. „Porodični život ispašta” ukoliko se žena zaposli smatra 25%, ali iako je zaposlena „ona pre svega želi dom i porodicu” (40%). Porodica je važnija od ličnih ambicija potvrđuje 44%, kao i da je žena domaćica ispunjena isto koliko i zaposlena žena (26%). Uspešan brak zavisi, pre svega, od žene, smatra 26.5% ispitanica. Dakle, dobijeni podaci ukazuju da između jedne četvrtine do preko jedne polovine žena podržava patrijarhalnu podelu uloga i obaveza, a u skladu sa tim verovanjima *usklađuju* i svoje ponašanje.

Analiza celog uzorka pokazuje da se veliki broj ispitanica, donekle i u potpunosti slaže sa stavom da je *prirodnije* da muškarac bude zaposlen, nego žena (oko 60%), ali ipak žene iz ruralnih delova u duplo većem broju zastupaju ovakvo mišljenje u odnosu na žene iz urbanih područja.

Tabela 2. Stav ispitanica prema zaposlenosti supružnika

		Ako je u braku samo jedan supružnik zaposlen, prirodnije je da to bude muškarac.					Ukupno
		uopšte se ne slažem	donekle se ne slažem	nit se slažem niti se ne slažem	donekle se slažem	u potpunosti se slažem	
Pol	Ženski	660	291	92	508	757	2308
Ukupno		660	291	92	508	757	2308

Takođe je ovakav stav znatno prisutniji kod žena koje nisu vlasnice stanova/kuća, već su to njihovi partneri. Takođe prema novijim istraživanjima³⁰ veliki broj muškaraca (očeva) podržava tradicionalna uverenja. Na primer, 2/3 ispitanika – da je prirodnije da ukoliko jedan supružnik radi to bude muškarac i polovina – da je žena ispunjena jedino ukoliko postane majka.

Tabela 3. Stav ispitanica prema rodnoj podeli poslova u domaćinstvu

		Većina poslova u domaćinstvu po svojoj prirodi više odgovara ženama					Ukupno
		uopšte se ne slažem	donekle se ne slažem	nit se slažem niti se ne slažem	donekle se slažem	u potpunosti se slažem	
Pol	Ženski	578	370	59	667	624	2298
Ukupno		578	370	59	667	624	2298

Zanimljiv je podatak da se samo 13.7% žena iz PSPA slaže sa stavom „da je bolje biti u lošem braku nego biti sam”. Dakle, žene ostaju u brakovima u kojima postoji problem sa alkoholom i različite vrste zlostavljanja i očito takvo partnerstvo ne smatraju dovoljno lošim. Društveno i kulturno očekivano i *normalizovano* pijenje muškaraca³¹, uz povremenu primenu fizičke sile prema partnerki ili drugih oblika zlostavljanja, normalizovano je i od strane jednog broja žena. Svi zajedno održavaju disfunkcionalni porodični sistem koji se svakako u tradicionalnim društvima smatra *funkcionalnim*.

ZAKLJUČAK

Uzimajući u obzir nepovoljniju materijalnu situaciju žena iz PSPA, veću nezaposlenost i niže obrazovanje u odnosu na žene iz porodica čiji partneri nemaju problem sa alkoholom, razlog za ostajanje u disfunkcionalnoj zajednici jeste delom ekonomska zavisnost, ali su to, pre svega, tradicionalna uverenja i dalje u velikoj meri prisutna u bračnim dijadama u Srbiji. Postoji nekoliko teorija koje bi mogle da se uključe u razmatranje ovog fenomena.

Prema teoriji resursa, sa povećanjem resursa supruge (partnerke) povećaće se i njena moć, smanjiti asimetrija i promeniti dotadašnja podela porodičnih uloga. Prema teoriji patrijarhata, povećanje resursa žena, neće promeniti asimetriju, dok prema teoriji partnerske i porodične dinamike uspostavljanje odnosa između partnera neće zavisiti ni od resursa, ni od sistema vrednosti, već od specifičnih odnosa koje partneri uspostavljaju³². Prema našem istraživanju i psihoterapijskoj praksi³³ parovi koji su uspostavili asimetriju u periodu kohabitacije, ulaskom u brak ovaj odnos mogu da menjaju, i „nove obrasce partnerstva” zamene „starim”, posebno u fazi životnog ciklusa – „porodica sa malim detetom”. Muškarci su nosioci *vraćanja na stare*, patrijarhalne obrasce i povećanje asimetrije. Stanojević u studiji o novom očinstvu u Srbiji (2018) takođe dolazi do podataka da se ulaskom u brak i rađanjem deteta povećava asimetrija i supružnici preuzimaju tradicionalne rodne uloge.

Partnerstva u Srbiji su još uvek više tradicionalna nego moderna, a vreme kada uspostavljanje odnosa između partnera neće zavisiti ni od resursa, ni od sistema vrednosti, bar u većem broju, treba *sačekati*. Pešić³⁴ je ispitujući rasprostranjenost patrijarhalnih vrednosnih orijentacija u društvima Zapadnog Balkana (Srbija, Al-

31 Još je od 19. veka u Srbiji *uživanje* u alkoholu i konzumiranje na javnom mestu bilo isključivo *muško zadovoljstvo*. Žene nisu učestvovala u ovakvim događajima. Brojni „užici i poroci” poput pijenja alkohola i opijanja, kockanja, pušenja cigareta smatrani su *muškim*. Postojalo je verovanje u narodu da je nekorišćenje alkohola od strane muškaraca (treznost) opasnost po zdravlje i put u bolest. Jovanović /2006/: p. 581 prema: S. Dragišić Labaš /2012/: *Čovek i alkohol u društvu – od podsticanja do odbacivanja*, Beograd, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu Filozofskog Fakulteta i Čigoja.

32 D. Stanojević: *op. cit.*, p. 72.

33 S. Dragišić Labaš /2014/: Rođenje deteta i kriza partnerstva: prikaz slučaja i partnerska terapija, *Sociologija*, Vol. LVI, No 4, pp. 474–494.

34 J. Pešić /2009/: Patrijarhalnost na Zapadnom Balkanu, komparativna analiza vrednosnih orijentacija – in: *Porodice u Srbiji danas u komparativnoj perspektivi* (A. Milić, S. Tomanović, eds.) Beograd, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu i Čigoja štampa.

banija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Kosovo, Makedonija) došla do podataka o zastupljenosti tradicionalne orijentacije u podeli uloga u privatnoj sferi, tako da *porodica ostaje mesto za dominaciju rodne neravnopravnosti*. Autorka iznosi zaključak da društveno-ekonomski razvoj i proces modernizacije nisu u linearnoj vezi sa promenama vrednosnih orijentacija u navedenim zemljama.

Moderna porodica u Srbiji i dalje predstavlja „novu sliku starih odnosa „, i to odnosa nejednakosti, dominacije i vladanja od stane muškaraca, tako da se za sada još uvek nalazi u procepu između nedovršene modernizacije i prvih iskoraka u postmoderne forme.³⁵ Moderna porodica živi sa ovom kontradikcijom, a kako je govorila Anđelka Milić³⁶ borba ni do danas nije okončana³⁷.

Žene iz alkoholičarskih porodica su posebno ugrožene, jer se rodno zasnovano nasilje kombinuje sa supstancom, koja već postojeće tolerantne socijalne stavove prema nasilju nad ženama *omekšava* i dovodi do većeg gubitka kontrole zavisnika (koja je inače slaba). Stoga bi bilo korisno razmisliti o nekim izmenama i dopunama Porodičnog zakona RS (2005) čl. 198. Ukoliko se iz kuće udalji član koji je zavisnik od alkohola, postavlja se pitanje šta dalje raditi, jer „mera zaštite prestaje ukoliko prestanu razlozi zbog kojih je mera bila određena”.

Alkoholizam dovodi do niza posledica, a u našem slučaju je u pitanju partnersko nasilje. Bez lečenja alkoholizma (u trajanju od najmanje dve godine) važni „razlozi” ne prestaju. Dalje, važno je da u lečenju učestvuje cela porodica, a ukoliko supruga želi da bude saradnik (praksa pokazuje da veliki broj žena učestvuje u terapiji), da li nasilnika treba izdvojiti iz porodice. Ovo je kratkoročno rešenje. Žene često i prijavljuju nasilje nadajući se lečenju i promenama i ne žele razdvajanje i razvod. Stoga se treba pozabaviti nekim složenijim, ali korisnijim merama, korisnim kako za žrtvu/e partnerskog i porodičnog nasilja, tako i za nasilnika. Pored toga, što ostaju drugi značajni faktori (opisani u radu) koji dovode do partnerskog nasilja, naši i rezultati drugih studija u Srbiji, ukazuju da je *alkohol faktor nasilja*.

LITERATURA

- Autonomni ženski centar Beograd i SZO (S. Otašević, ed.) /2005/: *Nasilje u partnerskim odnosima i zdravlje*, Beograd, Mardox.
- Babović M. /2010/: *Rodne ekonomske nejednakosti u komparativnoj perspektivi*, Beograd: ISIFF, SeConS.
- Babović M., Ginić K., Vuković O. /2010/: *Mapiranje porodičnog nasilja prema ženama u Centralnoj Srbiji*, SZRN, Beograd: Uprava za rodnu ravnopravnost.
- Doyle J., Paludi M. /1995/: *Sex and Gender, The Human Experience*, Madison, Wisconsin: Brown and Benchmark.
- Dragišić Labaš S., Ljubičić M. /2018/: Zloupotreba alkohola i partnersko nasilje u Srbiji: primeri institucionalne podrške – in: *Pojedinac i grupa u terapiji bolesti zavisnosti* (A.

35 A. Milić /2010/: Porodične vrednosne orijentacije – vrednosni raskol – in: *Vreme porodica, Sociološka studija o porodičnoj transformaciji u savremenoj Srbiji* (A. Milić i sarad., eds.) Beograd, Čigoja štampa.

36 A. Milić: *ibid.*

37 S. Dragišić Labaš /2014/: *op. cit.*

- Čekerevac, P. Nastasić, eds), Beograd: Zajednica klubova lečenih alkoholičara Srbije, pp. 92–107.
- Dragišić Labaš S. /2014/: Rođenje deteta i kriza partnerstva: prikaz slučaja i partnerska terapija, *Sociologija*, Vol. LVI, No 4, pp. 474–494.
- Dragišić Labaš S. /2012/: *Čovek i alkohol u društvu – od podsticanja do odbacivanja*. Beograd: Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu Filozofskog Fakulteta i Čigoja.
- Galvani S. /2004/: Responsible disinhibition: Alcohol, men and violence to women, *Addiction Research and Theory* 12, 4, pp. 357–371.
- Ignjatović Đ. /2009/: *Teorije u kriminologiji*, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Ismayilova L. /2015/: Spousal Violence in 5 Transitional Countries: A Population-Based Multilevel Analysis of Individual and Contextual Factors, *American Journal of Public Health*, 105, 11, pp. 12–22.
- Ljubičić M., Dragišić Labaš S. /2016/: Nasilje među partnerima i (zlo)upotreba alkohola: tri studije slučaja –in: *Faramakoterapija bolesti zavisnosti: kritički aspekti* (A. Čekerevac, A. Vujošević, eds.) Beograd, Zajednica klubova lečenih alkoholičara Srbije, pp. 93–111.
- Milić A. /2010/: Porodične vrednosne orijentacije – vrednosni raskol – in: *Vreme porodica, Sociološka studija o porodičnoj transformaciji u savremenoj Srbiji* (A. Milić i sarad., eds.) Beograd, Čigoja štampa.
- Milićević M., Ilijić Lj., Vujičić N. /2019/: Mere bezbednosti medicinskog karaktera: krivično-pravni okvir i problemi u praktičnoj primeni – in: *Kazneno pravo i medicina* (I. Stevanović, N. Vujičić, eds.), Beograd, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Nikolić-Ristanović V., Dokmanović M. /2006/: *International Standards on Domestic Violence and Their Implementation in the Western Balkans*, Beograd, Izdavačko grafičko preduzeće „Prometej”.
- Nikolić-Ristanović V., Stevković Lj. /2010/: Karakteristike fizičkog i seksualnog nasilja u porodici – analiza poslednjeg slučaja – in: *Nasilje u porodici u Vojvodini* (Nikolić – Ristanović V., eds), Novi Sad, Pokrajinski sekretarijat za rad, zapošljavanje i ravnopravnost polova.
- Pešić J. /2009/: Patrijarhalnost na Zapadnom Balkanu, komparativna analiza vrednosnih orijentacija – in: *Porodice u Srbiji danas u komparativnoj perspektivi* (A. Milić, S. Tomanović, eds.) Beograd, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu i Čigoja štampa.
- Porodični zakon Republike Srbije, Službeni glasnik RS, br. 18/2005.
- Ricer Dž. /2012/: *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*, Beograd, JP Službeni glasnik.
- Roth, R., Eckberg, D., Hughes Dayton, C., Wheeler K., Watkinson J., Habreman R. /2008/: The Historical Violence Database A Collaborative Research Project on the History of Violent Crime, Violent Death, and Collective Violence, *Historical Methods*, 41, 2, pp. 81–97.
- Salloum I., Daley D., Thase M. /2000/: *Male Depression, Alcoholism and Violence*, London, Martin Dunitz.
- Stanojević D. /2018/: *Novo očinstvo u Srbiji, Sociološka studija o praksama i identitetima roditelja*, Beograd, Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu, JP Službeni glasnik.

Sladana Dragišić-Labaš

Faculty of Philosophy, University of Belgrade

INTIMATE PARTNER VIOLENCE,
TRADITIONAL ATTITUDES AND
ALCOHOL USE IN SERBIA

SUMMARY

This paper explores the link between alcohol use and traditional family attitudes in the context of intimate partner violence against women in Serbia. This form of violence can be understood as a way to consolidate and preserve power against women. A feminist approach is hence significant in dealing with this serious social problem. According to feminist theories that we refer to, physical force serves to establish control and is considered the most important male resource of power, especially in patriarchal societies. Power is understood as structurally conditioned and supported. For centuries, access to „kafanas” (pubs) and alcohol consumption has been granted exclusively to men. Alcohol use and physical force thus became the most important resources of male power, especially because violence supported by alcohol use was justified and almost taken as a given within the domestic sphere. Still today, traditional family attitudes further support violent behavior, preventing the victims from reporting abusers. The survey on violence against women was conducted on a sample of 2406 women aged 18–75. A sample of families with alcohol problems was identified (211) and compared to the sample that did not include alcohol use (2195). The findings confirmed a significant association of partner violence with alcohol use and the infrequency of reporting partner abuse by victims who support traditional attitudes. Male abusers who consume alcohol and traditionally socialized female victims together maintain a dysfunctional marital dyad.

Key words: intimate partner violence, alcohol use, traditional attitudes, feminist approach.